

JOHN ROGER SEARLE'DE BİLİNÇ VE YÖNELİMSELLİK*

Vedat ÇELEBİ*

ÖZET

Searle'e göre, bilinç, fiziksel dünyada yer alan gerçek doğal bir görüngüdür. Ancak Searle'e göre, bilinci diğer biyolojik görüngülerden, hatta doğal dünyadaki diğer görüngülerden farklı kılan; öznel, niteliksel, birlik ve yönelimsellik gibi özellikleridir. Bu noktada, bilincin öznel ve niteliksel tarafı dışarıda bırakılmayarak fiziksel dünyanın içinde nasıl yer aldığı sorunu ele alınmıştır. Bilincin varlığını sürdürülebilmesi için gerekli olan en temel niteliği yönelimseliktir. Çalışmamızın merkezinde olan yönelimsellik, Searle'e göre, birçok akli durum ve olayın özelliğinin yönlendirildiği ve dünyadaki olayların durumudur. Searle'e göre, bütün bilinç durumları yönelimsellik arz etmezler; ayrıca her yönelimli durum da bilinçli değildir.

Ona göre, hepimiz içimizde öznel, niteliksel bilinç durumlarına ve özümüzde inançlar, istekler, yönelimler ve algılar gibi yönelimli zihin durumlarına sahibiz. Hem bilinç hem de yönelimsellik, beyinde alt düzey sinirsel hücrelerin işlemleriyle belirlenen biyolojik süreçlerdir, başka bir şeye indirgenemezler. Bu nedenle bilinç ve yönelimli durumlar, biyolojik tarihin bir parçasıdır. Böylece bu çalışmada, Searle'ün nezdinde bilincin, temel özellikleri nedeniyle, ontolojik olarak indirgenemez bir yapıda olduğu fikri ve yönelimsellik ile ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zihin felsefesi, Searle, bilinç, yönelimsellik, biyolojik doğalcılık.

(Consciousness and Intentionality in John Roger Searle)

ABSTRACT

According to Searle, consciousness is a real natural phenomenon occurring in physical world. However, the distinguishing features of consciousness from other biological phenomenon as well as the other phenomenon in natural world are the features such as objectivity, qualitiveness, unity and intentionality. At this point, the problem of how the consciousness is occurring in physical world is examined without excluding the subjective and qualitative side of the consciousness. The basic quality for consciousness to survive is intentionality. Intentionality which is the focal point in our study is the situation of the events in the World where many mental event and situation features is directed. According to Searle not all consciousness cases show intentionality and besides not all intentional case is conscious.

According to him, all of us have mental positions such as beliefs, desires, intentions and senses and subjective qualitative consciousness positions. Both consciousness and intentionality are biological processes determined by sub level nerve cells in the brain and can not be degraded into something else. That is why intentionality and consciousness are the parts of biological history. Thus in this study, it is proposed that the consciousness can not be degraded because of basic features and it has relations with intentionality.

Keywords: Philosophy of mind, Searle, consciousness, intentionality, biological naturalism.

* Bu çalışmada, *Intentionality* kavramının karşılığı olarak *niyetlilik* yerine, Searle'ün düşüncesine daha uygun olduğu düşünülen, *yönelimsellik* kavramı kullanılmıştır.

* Öğretim Görevlisi Dr., Nevşehir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, celebivedat@gmail.com

1. Bilincin Özellikleri ve Ontolojik Olarak İndirgenemezliği

İlk önce bilinç ve bilincin özelliklerini açığa çıkaracak tanımları ortaya koyalım. On dokuzuncu yüzyıl psikoloğu G.T. Ladd bilinci şu şekilde tanımlamaktadır: “Derin ve deliksiz bir uykuya daldığımız veya başımıza çok şiddetli bir darbe indirildiği zamanlardaki durumumuzun tersine, uyanık olduğumuz zaman ne isek o, yani farkında olma halidir. Deliksiz bir uykuya daldıkça, ya da yavaş yavaş bayılırken git gide daha az sahip olduğumuz ve dışarıdaki kalabalığın gürültüsü an be an bizi uyarırken veya bir sıtma nöbetinin gece yarısı karanlığından çıkarken gitgide daha çok sahip olduğumuz uyanıklılık durumumuz, yani bilinçli olmamız.”¹

Searle'e göre, “bilinç kelimesi, bizim sabahleyin rüyasız bir uykudan uyandığımızda başlayan ve gece uyuyuncaya kadar gün boyu devam eden veya ölünceye, komaya girinceye ya da bir şekilde bilinçsiz olduğumuz bir duruma girinceye kadar süren duyarlılık veya farkındalık durumlarına göndermede bulunur. Birçok açıdan normal uyanıklık durumlarına hiç benzememesine rağmen, rüyalar da bir tür bilinç biçimidir.”² Uyku, koma ve ölüm anlarında bilinç ortadan kalkmaktadır. Rüya biçimlerinde ise daha az düzey yoğunlukta da olsa bilinçli bir durum söz konusudur.

Searle'ün anlayışına göre, bilincin yakın bir eş anlamlısı farkındalıktır.” Fakat anlam bakımından tam olarak eş değer değildir. Çünkü farkında olma, genel bilinç kavramından daha çok biliş ve bilgi ile yakından bağlantılıdır. Dahası, bilinç dışı olarak bir şeyin farkında olunması durumu da mümkün olabilir. Ayrıca buraya kadar olan bilinç tanımında kendilik bilincini ima eden bir şey olmadığı da önemle vurgulanmalıdır.³

Ona göre, “bilinç bir açma kapama düğmesidir. Sistem ya bilinçlidir ya da değildir. Fakat bir kez bilinçli olduğunda, sistem bir direnç aygıtıdır; yani bilincin farklı dereceleri vardır.⁴ Bilinç, kendi başına kesintili, sıçramalı bir süreçtir. Hayatın belirli dönemlerinde ortaya çıkan kısa süreli bir “uyarım” gibidir. Hiç kimse bütün hayatı boyunca her an bilinçli olduğunu söyleyemez. İnsan uykuda iken bilinçli olduğundan söz edilebilir mi? Uykudaki insan duysal ve düşünsel yönden dışarıya kapatılmış bir kutu gibidir. O anda da kendi içine dönük durumdadır. Bu bağlamda, bilince

¹ Ladd, George, Trumball; Psychology, Descriptive And Explanatory, Kesinger Publishing, 2007, s. 30.

² Searle, John Roger; Consciousness and Language, in The United States of America, Cambridge University Press, 2002, s. 21.

³ Searle, John, Roger; The Rediscovery of the Mind, Cambridge, The MIT Press, 2002, s. 84.

⁴ Searle, a.g.e., s. 83.

ilişkin olarak denilebilir ki, “her zaman derin ve rüyasız bir uykuya dalmaya karşıt olarak uyanık olduğumuzda, işte bu bilinçli olmaktır.”⁵

Bilincin ne olduğunu belirttikten sonra şimdi de özelliklerine değinelim. Searle’e göre, bilinç özellikleri itibariyle içsel, niteliksel ve öznel bir durum olup tipik olarak insanlarda ve üst düzey memelilerde bulunur. Bilinç, kendilik bilinci ile karıştırılmamalıdır. Bilinç bir duyarlılık ve farkındalık durumuna gönderme yapar. Fakat öznenin kendisinin farkında olduğu kendilik bilinci, bilincin çok özel bir biçimidir. İnsanlara ve üst düzey hayvanlara özgüdür.⁶ Bu bağlamda bilinç, insanı çevresindeki birçok şeyden ayıran şeydir.

Bilinçli durumlar, beyindeki alt düzey nörobiyolojik süreçlerin neden olduğu, fakat kendiliklerinde beynin daha yüksek düzeyli nitelikleridir.⁷ Bilinç, nedensel olarak kestirilemez bir sistem özelliğidir. Nasıl ki katılık ve sıvılık molekül sistemlerinin kestirilemez bir özelliği ise, bilinç de belli sinir sistemlerinin kestirilemez bir özelliğidir. Bilincin varlığı mikro düzeyde beynin öğeleri arasındaki nedensel etkileşimlerle açıklanabilir, fakat bilinç tek başına sırf sinirlerin fiziksel yapısına bakarak çıkarılamaz, hesaplanamaz, bunun için sınırlar arasındaki nedensel etkileşimlere yönelik ilave bir açıklama gerekir.⁸ Searle’e göre, bu açıklama doğaüstü ve metafiziksel bir nitelik taşımamalıdır.

Bu noktada, Searle açısından bilincin doğal olup olmadığı gibi bir problem yoktur; bilinç zaten tamamen doğal bir şey ve doğal bir biyolojik görüngüdür. On yedinci yüzyılda bilincin doğal dünyanın dışına çıkarılması, yararlı buluşlara vesile olmuştu, çünkü bilim adamlarının, ölçülebilir, nesnel, anlamsız, yani yönelimsellikten bağımsız görüngülere odaklanmalarını sağlamıştı. Fakat bu dışlama yanlış bir temele dayanıyordu. Bilincin doğal dünyanın bir parçası olmadığı yanlış inancına dayanıyordu. Tek başına bu yanlışlık, tam bir bilinç anlayışına ulaşmamızı, diğer her şeyden, hatta bilinci eldeki bilimsel araçlarla incelemenin bütün zorluklarından bile daha fazla engellemiştir.⁹

Bilinci diğer biyolojik görüngülerden, doğal dünyadaki diğer görüngülerden farklı kılan üç yönü vardır. Bunlar niteliksellik, öznellik ve birliktir. Bunlardan birincisi ikincisine, ikincisi de üçüncüsüne zımnen delalet ettiği için ayrı değildirler.¹⁰ Bilinç; algılama, hissetme ve düşünmenin içsel yetenekleri ve öznel durumlarından oluşur. Bilinç, öznel niteliği ve birinci şahıs varlık bilimine sahip olması bakımından diğer biyolojik

⁵ Runes, D; Dictionary of Philosophy, USA, 1965, s. 64.

⁶ Searle, John, Roger; Consciousness and Language, s. 21.

⁷ Searle, a.g.e., s. 8-9.

⁸ Searle, John, Roger; The Rediscovery of the Mind, s. 112.

⁹ Searle, a.g.e., s. 93.

¹⁰ Searle, Consciousness and Language, s. 39.

görüngülerden ayrılır.¹¹ Niteliksel ve öznellik şeklindeki bu bileşik özellik bilincin temel özelliğidir. Bilinci, doğa bilimlerinin incelediği görüngülerden farklı kılan özellik de aslında budur.¹²

Searle ile aynı düşünceyi paylaşan Thomas Nagel'e göre de, bilinç ne beyne ne de fonksiyonlarına indirgenebilir. Bilinç bir yaşantı şeklindedir. Bu yaşantı şekli değişik organizmalarda değişik seviyelerde meydana gelir. Bir organizmanın bilinçli yaşantısı vardır demek, bu organizma gibi olmaklık diye bir şey vardır demektir.¹³ Bilinçli deneyimlerin her biri bir diğerinden niteliksel karakteri itibarıyla ayrılır. Thomas Nagel'e göre, bilinçli olmanın nasıl bir şey olduğu hiçbir zaman anlaşılacak ve bilinç hiçbir zaman üçüncü şahıs ontolojisine indirgenemeyecektir.

Bu noktayı açıklığa kavuşturmak isteyen Searle, bilincin indirgenemez özelliği ile ilgili şunları söyler:

"...Bilincin nedensel olarak tamamen sinir ateşlemeleri sonucu ortaya çıktığı gerçeği, örneğin, onun sinir ateşlemelerinden başka bir şey olmadığını göstermez. Bilinç birinci-şahıs bir ontolojiye sahiptir; yani, yalnızca insanların veya bazı hayvanların deneyimi olarak var olur. Bu nedenle, o üçüncü-şahıs ontolojisine sahip, deneyimlerden bağımsız var olan bir şeye indirgenemez..."¹⁴ Bu bağlamda Searle'e göre, bilinç ontolojik olarak indirgenemezdir. Ancak bilinç beynin, mikro düzeydeki ilişkilerine nedensel olarak indirgenen üst düzey bir niteliğidir.¹⁵ Searle'e göre, bilinç beynin yapısında gerçekleşen daha üst düzeydeki süreçlerden oluşur ve beynin fiziksel işlevlerine indirgenemez.

Bu noktayı şöyle özetleyebiliriz: "Bilinç diğer görüngülerin indirgenebilir olduğu şekilde indirgenebilir değildir, bunun nedeni gerçek dünyadaki olguların kalıplarının özel bir şey içermesi değil, diğer görüngülerin indirgenmesinin bir bakıma, bir yandan nesnel fiziksel gerçeklik ve diğer yandan da sırf öznel görünüm arasında ayırım yapmaya ve görünümü indirgenmiş görüngülerden bertaraf etmeye dayalı olmasıdır."¹⁶ Bu bakımdan bilinç, güneşin batmasından farklıdır; zira gerçekte öyle olmasa bile dağların ardında güneşin batışı yanılışına kapılabilirim fakat bilinçli olmadığım zaman bilinçliydim yanılışına aynı şekilde sahip olamam.¹⁷

Özet olarak bilinç, birinci şahıs ontolojisine sahip olduğundan, diğer doğal görüngüler için tipik olan tarzda bir üçüncü şahıs ontolojisine

¹¹ Searle, a.g.e., s. 48-49.

¹² Searle, a.g.e., s. 42.

¹³ Hofstadter, D., and D. C. Dennett, *The Mind's*, New York: Basic Books, 1981, s. 392.

¹⁴ Searle, John, Roger; "Why I am Not a Property Dualist", *Journal of Consciousness Studies*, Vol.9, No.12, 2002, ss. 57-64. s. 60.

¹⁵ Searle, *The Rediscovery of the Mind*, Cambridge, The MIT Press, 2002, s.122.

¹⁶ Searle, a.g.e., s.122.

¹⁷ Searle, John, Roger; *Minds, Language and Society*, s. 56.

indirgenemez. Searle'e göre, bilincin birçok yapısal niteliği olmasına rağmen, onu diğer biyolojik görüngülerden farklı kılan ve tüm bilinç durumlarında ortak olan öznel, niteliksel, birlik ve yönelimsellik gibi dört temel unsur vardır.

2. Bilinç ve Yönelimsellik

Bilincin diğer bir özelliği olan yönelimselliğin Searle açısından ne olduğuna bakalım. Searle, yönelimselliğin, zihin nesnelere ve dünyadaki şey durumlarını aslı gibi temsil etmesini sağlayan özellik olduğunu ifade eder. Zihinlerimiz dünyayla sürekli nedensel temas halindedir. Şeyleri gördüğümüzde, gördüğümüz nesnelere bizim onları görme deneyimlerimize neden olur. Geçmişteki olayları hatırladığımızda, geçmişteki bu olaylar bizim şu andaki hatıralarımıza neden olur.¹⁸

Searle'e göre, yönelimsellik birçok akli durum ve olayın özelliğinin yönlendirildiği ve dünyadaki olayların durumudur.¹⁹ Akli temsiller ve yönelimli durumlar görünüşsel şekiller alabilir. Örneğin, "gece yıldızı" (gün batımı) ve "sabah yıldızı" (güneş doğuşu) farklı imajların büyüğü aynı objeye yani Venüs'e atıfta bulunabilir.²⁰ Bu noktada, yönelimsellik, zihnin nesnelere ve dünyadaki şey durumlarına yönelmesini ve onlara dair olmasını sağlayan çeşitli biçimlerin hepsinin genel adıdır. Yönelimsellik, bilincin, insanı dünyanın geri kalanıyla ilişkilendiren bir özelliğidir.

Hem zihnin temsil etme yeteneğinin ve hem dünyayla kurulan nedensel ilişkilerin sistematik bir biçimde birbiriyle iç içe geçmiş halde olması, yönelimselliğin işlev görmesi açısından, aslında dünyadaki hayatımızı sürdürmemiz açısından, temel teşkil eden bir nitelik arz eder. Bunların birlikte oluşturdukları form, yönelimsel nedenselliklerdir.²¹ Bedenimizi hareket ettirmeye niyetlendiğimizde, bu yönelimler bedensel hareketlere neden olurlar. Her bir durumda, hem nedensel hem de yönelimler bir bileşen buluruz.²²

Bu nedensellik formu çarpışan bilardo toplarındaki Hume'un nedenselliğinden ciddi bir biçimde ayrılır. Neden ve sonuç, ya neden sonucun bir temsili olduğu ya da sonuç nedenin bir temsili olduğu için işlemekte oldukları şekilde işler. Buna ilişkin şu örnek verilebilir: "Eğer su içmek istersem ve daha sonra da su içme arzumu yerine getirmek yoluyla su

¹⁸ Searle, John, Roger; a.g.e., s. 104.

¹⁹ Searle, John Roger; *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind*, New York, Cambridge University Press, 1983, s. 1.

²⁰ Searle, John Roger; *Mind: A Brief Introduction*, New York: Oxford University Press, 2004, s. 167.

²¹ Searle, John, Roger; *Minds, Language and Society*, s. 104-105.

²² Searle, John, Roger; a.g.e., s. 104.

içersem, o zaman benim zihinsel durumum yani su içme arzusu durumumun, su içme durumu olmasına neden olur. Arzu bu durumda kendisinin yerine getirilme şartına hem neden olur hem de onu temsil eder.”²³

Bazen de, nedensel bir biçimde işlediği zaman yerine getiriliyor olması, yönelimli durumun bizatihi kendisinin yerine getirilme şartının bir parçasını teşkil eder. Dolayısıyla, “örneğin kolumu kaldırma yönelimim varsa o zaman yönelimin yerine getirilmesi, sadece kolumu kaldırmamdan daha fazlasını gerektirir. Daha doğrusu, bu yönelimin bizatihi kendisinin kolumu kaldırışına neden olması, benim kolumu kaldırma yönelimin yerine getirilme şartının parçasıdır. Bu sebepten dolayı Searle'e göre, yönelimler nedensel açıdan kendi kendilerine göndermede bulunan şeylerdir. Yönelimler, ancak yönelimin kendisi kendi yerine getirilme şartlarının geri kalan kısmına neden olursa yerine getirilmiş olurlar.”²⁴ Bu bağlamda Searle'e göre, bir bildirimde bulunduğumuzda sadece bir inancı ifade etmeyiz, aynı zamanda onun doğruluğuna da inanırız ya da bir söz verdiğimizde sadece bir yönelim bildirmeyiz, o sözü yerine getirmeye de çalışırız.

Searle'e göre, yönelimsel durumlar, kendi karşılanma koşullarına kendileri karar verirler. Dış dünyanın akılsal içeriği ile uyumlu olup olmadığına bağlı olarak ya doyum sağlarlar ya da sağlayamazlar. Bazen bunlar yönelimsel nedensellikte dış dünya arasında uyum sağlarken birtakım olayların vuku bulmasına da neden olurlar; yani kendi karşılanma koşullarını kendileri yaratırken, temsil ettikleri olayın ortaya çıkmasına da yol açarlar.²⁵

Yönelimler ancak, temsil ettikleri edimler onları temsil eden yönelimlerden kaynaklanıyorsa doyurulabilir. Bu açıdan yönelimler, isteklerden farklıdır; bir istek kendi karşılanma koşullarına neden olmasa bile doyurulabilir, oysaki bir yönelim sadece geri kalan kendi karşılanma koşullarına neden olduyorsa doyurulabilir. Yönelimler, isteklerin aksine kendi yönelimli yapısında inşa edilen yönelimsel nedenselliğe sahiptir; onlar, ancak temsil ettikleri edimin kendisine neden oluyorsa doyurulabilirler anlamında nedensel olarak kendine referanslıdır. Searle'e göre, istekler ve yönelimler gibi tercih durumları, dünyadan-zihne uygunluk yönüne ve zihinden- dünyaya nedensellik yönüne sahiptir. Algılama, hafıza ve inanç gibi biliş durumları ise uygunluk ve yönelimli nedensel yönlerin tam tersi bir işlev görür.²⁶

²³ Searle, John, Roger; a.g.e., s. 105.

²⁴ Searle, a.g.e., s. 105.

²⁵ Searle, John Roger; *Minds, Brains and Science*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1984, s. 60-61.

²⁶ Searle, John. R; *Consciousness and Language*, s. 84-85.

Bilinç ve yönelimsellik ilişkisine baktığımızda, Searle'e göre, bütün bilinç durumları yönelimsellik arz etmezler; ayrıca her yönelimli durum da bilinçli değildir. Örneğin, "ne için endişeleniyorsun?" ya da "niye bu kadar sevinçlisin?" sorularına cevap teşkil etmeyen, ama bilincinde olduğumuz endişe ve sevinç duygulan vardır. Bunlar bilincin yönelimsellik arz etmeyen formlarıdır.²⁷ Örneğin, nesnesiz bir anksiyete, yönelimsellikten yoksundur, bir kişinin sahip olduğu inançlar da uykuya daldığında derhal bilinçten yoksun kalır.²⁸

Yönelimsel durumlar bir şeye veya birine yöneliktir. Örneğin, bir inancım varsa, şu durumda bir inanç olmalıdır; eğer korkum varsa bir şeyden ya da olacağından duyulan korkudur. Eğer arzum varsa bir şey yapma arzusu olmalıdır veya bir şeyin olması gerektiğidir; eğer bir yönelimim varsa bir şey yapma yönelimi olmalıdır.²⁹ Searle'e göre, yönelimsellik ile ilgili geleneksel tutum, kendi içerisinde bütünlük gösteren bir durum değildir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi yönelimsellik, Searle'e göre, geleneksel anlayışın tersine, her zihin durumunun ya da bir olayının özelliği değildir. Evet, inançlar, arzular, umutlar, korkular yönelimsel zihin durumlarıdır; ama sinirlilik, sevinç, sıkıntı gibi zihin durumlarının yönelimli olmayan biçimleri de vardır.³⁰ Örneğin, ansızın duyulan bir sevincin bilinçli olması beklenemez. Bunun gibi, birçok yönelimli durum da bilinçli değildir. Örneğin, şu anda aklıma getirmediğim, hatta şimdiye kadar aklıma hiç getirmediğim, ama şu anda sorulacak olsa hiç duraksamadan dile getirebileceğim birtakım inançlarım olabilir.³¹

Eğer bir inancımız ya da arzumuz varsa size inandığımız ya da arzuladığımız şeyin ne olduğu sorulduğunda, herhangi bir şeye inanmadığımızı, yalnızca bir inancınız olduğunu ya da herhangi bir şeyi arzulamadığımızı, yalnızca bir arzunuz olduğunu söyleyemezsiniz. İnançlarımız ile arzularımız her zaman bir şeyle ilgili olmak zorundadır. Buna karşılık, sevinçlerimizin, sıkıntılarımızın her zaman bir şeyle ilgili olması zorunlu değildir. Ortada belli bir şey olmadığı halde, nedensiz bir sevinç duygusu içerisinde olabilir ya da nedensiz bir sıkıntı duygusu duyabilirsiniz.³²

Bilinçle, yönelimsellik arasındaki ilişkide, bilinçle yönelimselliğin örtüşmesi tesadüfi değildir. Bilinçle alakalı olmayan beyin durumları ancak, biz bu durumları prensipte bilinçli durumlar doğurmaya muktedir olarak anladığımız ölçüde zihinsel durumlar olarak anlaşılabilirler.³³ Clinton'ın

²⁷ Searle, a.g.e., s. 65.

²⁸ Searle, a.g.e., s. 44.

²⁹ Searle, a.g.e., s. 1-3.

³⁰ Searle, John, Roger; *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind*, 1983, s. 1.

³¹ Searle, a.g.e., s. 2-3.

³² Searle, a.g.e., s. 1-2.

³³ Searle, a.g.e., s. 86-87.

Birleşik Devletler başkanı olduğuna inanabilmem ya da gelecek hafta kayak yapmaya niyet edebilmem veya bu yılki gelir vergimin geçen yıldan daha düşük olacağını umabilmem için bir sürü başka yönelimli duruma sahip olmak zorundayım. Örneğin, bu durumlara sahip olmam için Birleşik Devletler'in bir cumhuriyet olduğu inancına, evimden ulaşılabilir bir mesafede bir kayak alanı bulunduğu inancına ve Birleşik Devletler'in vatandaşlarına uyguladığı bir gelir vergisi sistemi bulunduğu inancına sahip olmak zorundayım.³⁴

Searle'e göre, herhangi bir yönelim durumu, öteki yönelim durumları ağının bir parçası olarak işlev görür. Searle, burada "işlev" sözcüğüyle, öteki bütün yönelimsel durumlarla bağlantılı olarak karşılama koşullarını belirlemeyi anlatmak ister. Basit olarak söylemek gerekirse, aklımızın eylemleri akılsal durumlardan kaynaklanmaz. Daha doğrusu, akılsal durumlarımız daha çok kapasitemizin, yeteneklerimizin, becerilerimizin, alışkanlıklarımızın arka planıyla uyumlu ve denk olarak işlev görür; yönelim bakımından dünya karşısındaki genel konumu kendi başına değildir. Searle açısından, Oxford'a arabayla gitme niyetimin ortaya çıkması için, araba sürme yeteneğimin olması gerekir. Ama araba sürme yeteneği öteki bir sürü yönelimsel durum içinde tek başına değildir. Araba sürebilmek için, daha birçok inanç ve özlem gerekir. Aslında araba sürebilmek için, buna yeteneğim de olmalıdır. Bu durumda yalnızca araba sürme bilgisi de yetmez, yetenek de gereklidir. Buradaki söz konusu beceriler, alışkanlıklar, yetenekler, "yönelimselliğin arka planı" olarak görev yapar.³⁵

Searle'ün "arka plan" dediği şey, genel olarak bu yetenekler, yetiler, eğilimler, alışkanlıklar, huylar, sorgusuz sualsiz kabul edilen varsayımlar dizisi ve nasılın bilgisidir. Ona göre, "yönelimsel durumlarımızın tamamı, yani inançlarımızın, umutlarımızın, korkularımızın vs. hepsi işlemekte oldukları şekilde ancak ve ancak dünyayla temas kurmama imkân veren nasılın bilgisinden bir arka plan teması halinde işlerler."³⁶

Searle göre, bu noktayı görmenin en iyi yolu, gerçek hayattan bir yönelimli durum alıp, bu yönelimli durumların işlevde bulunması için başka neleri ön koşul olarak kabul etmek gerektiğini görmektir. "Diyelim ki, tam şu anda bir kitapçıya gidip bazı kitaplar satın almaya ve restoranda öğle yemeği yemeğe niyetim var. Bu durum, karmaşık yönelim ve muazzam bir metafizik mekanizma gerektirir. Bu mekanizmanın bir kısmı inançlar ve arzular biçiminde yüzeydedir."³⁷

³⁴ Searle, *Minds, Language and Society*, s. 107.

³⁵ Searle, a.g.e., s. 68.

³⁶ Searle, a.g.e., s. 107-108.

³⁷ Searle, a.g.e., s. 108.

Ancak bu bilinçli düşüncelerin altında, bir anlamda sırf daha öte arzu ve inanç olarak düşünölmeyecek denli temel olan daha geniş bir mekanizma vardır. Örneğın, kitapçılarda ve restoranlarda nasıl yürüneceğini, nasıl davranılacağını bilmekteyim ve bastığım zeminin beni çekeceğini, vücudumun da parçalara ayrılmadan bütün halinde tek bir varlık olarak hareket edeceğini doğal bir şeymiş gibi kabul etmekteyim. Kitapçıdağı kitapların yenilebilir şeyler değil okunur şeyler olduğunu, restorandaki yiyeceklerin de okunabilir şeyler değil yenebilir şeyler olduklarını tartışmasız olduğu gibi kabul etmekteyim. Bu durumların gereğini yerine getirirken, yemeğı kulaklarıma koyarak değil ağızıma koyarak yeme yetisine, kitapları karnımın üzerine sürterek değil gözümle görebileceğim şekilde tutarak okuma yetisine sahibimdir.”³⁸ Searle burada davranışın nasıl bir içeriğı olduğunu ve bunun içsel, akılsal durumların sonucu olduğunu açıklama çabasındadır.

Searle’e göre, akılsal durumun yönelimsellik özelliğinden söz etmek demek, basit olarak, bir şeyden söz etmektir, örneğın bir inanç, olgu ne olursa olsun bir inançtır ya da bir özlem, ne olursa olsun bir özlemdir. Sıradan bir durumda, maksadın, yönelimsellik konusunda hiçbir özel rolü yoktur. Bir şeyi yapmayı kastetmek, inanç, özlem, umut, korku, vb. yönelim türlerinden yalnızca biri ile hareket etmek demektir. İnanç ve özlem gibi yönelimli durumların iki ana bileşeni vardır: Bir yönelimsel durumda, “durumun içeriğı” adı verilen ve maksadı bir konuyla sınırlayan bir içerik; “psikolojik biçim” ya da “tip” bulunur. Bu ayrıma gerek duyulmasının nedeni, aynı içeriğın farklı tiplerde bulunabilmesidir. Örneğın, odadan çıkmak istiyorum; odadan çıkacağıma inanabilirim ve odadan çıkmaya yönelebilirim. Her iki durumda da içerik aynıdır. Odadan çıkmak; ama yine her iki durumda da farklı psikolojik tarz ya da tip vardır. Bunlar sırasıyla inanç, özlem ve yönelimdir.³⁹

O zaman genel olarak, yönelimsel durumların karşılanma koşullarını içerdiği söylenebilir. Her durum, hangi koşulların doğru olduğuna ya da hangi koşulların doyum sağlayacağına, hangi koşulların düzenleneceğine karar verir. Her bir durumda da akılsal durumlar kendi karşılanma koşullarını temsil ederler.⁴⁰

Bu noktayı daha açık hale getirmek için bir analogi yapmak yerinde olacaktır. Bilgisayarımı kapattığımda, ekrandaki bütün sözcükler ve görüntüler gözden kaybolur; fakat çok büyük bir hata yapmadıkça, var olmayı sürdürürler. Daha doğrusu, bilgisayarın diskinde manyetik izler formunda depolanmış olarak kalmaya devam ederler. Peki, bu manyetik

³⁸ Searle, John, Roger; a.g.e., s. 108.

³⁹ Searle, John, Roger; Minds, Brains and Science, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1984, s. 160.

⁴⁰ Searle, a.g.e., s. 60.

izlere ait hangi olgu, onları sözcükler ve resimler haline getirmektedir? Tam şu anda sözcükler ve resimler formunda değildirler. Güçlü bir büyüteçle bile hard disk üzerindeki sözcükleri ve resimleri göremem. Onların hala sözcükler ve resimler olmaları olgusunu yaratan şey, makine açıldığında manyetik izlerin sözcüklere ve resimlere dönüşme imkânıdır.⁴¹ Bu tür zihinsel durumlar, zihin ve bilinçle alakalı olmayan, tamamıyla farklı bir formdadır.

Hakiki zihinsel durumlar gerçekten de hem bilinçli hem de bilinçsiz olduklarında nedensel olarak işlevde bulunurlar. Örneğin, trafikte yolun sağından gitme kuralına uyduğumuzu düşünelim. Bu kural hem bilinçli hem de bilinçsiz olarak nedensel bir biçimde işler. Bilinçsiz olarak kurala uyma, tıpkı bilinçli olarak kurala uyma gibi, kuralın yönelimli içeriğine uyma meselesidir ve gerçek zamanda işlemelidir, yani kuralın işlediği zaman ile kuralla yönetilen davranışın zamanı aynıdır.⁴²

İnsanın gerçekten yaptığı bir şeyi önceden düşünmesi, o şeyi ilkin zihin alanında, sonrada zihinsel-olmayan alanda ortaya çıkarmasını gerektirecektir. Bu durum insanı, belli bir düşünme nitelemesiyle bezediğimiz her yapmanın gerisinde bir düşünme aşaması varsaymaya iter. Oysa böylesi bir varsayım, gerçekte var olan şeylerin sayısını gereksiz yere artırmak demektir. Yapmaya iliştirilen düşünme; yapmanın ötesinde, yapmanın gerisinde bir aşama olmayıp doğrudan doğruya yapmanın içindedir. Bir bakıma, bir şey nasıl yapılmışsa öyle düşünölmüştür. Bunu Ryle açısından şöyle açıklayabiliriz: "...yaptığımı düşünmem, hem ne yapacağımı düşünmem hem de o şeyi yapmam anlamına gelmez. Bir şeyi zekice yaptığımda, yani ne yaptığımı düşündüğümde, tek bir şey yapmaktayım, iki değil. Gerçekleştirdiğim özel bir yöntemi ya da biçimi var, kendisinden önce gelen özel bir şeyi yok."⁴³

Beynimdeki inancın, bu inancı ağızımdan çıkan cümleleri nasıl kullanıyorsam o şekilde kullandığım için yönelimliliğe sahip olduğunu düşüneceksem eğer, bu bizi yine küçük insan yanılgısıyla karşı karşıya bırakır. Bu durumda, kafamın içinde, cümleye yönelimsellik yüklediğim şekilde inanca da yönelimsellik yükleyen küçük bir adam bulunduğunu düşünmek zorunda kalırım. Bu noktada Daniel Dennett, "akıllı bir küçük insan yerine, daha alt seviyelere inildikçe giderek daha aptallaşan, yani sadece kendi seviyesindeki şeyleri bilen bir küçük insanlar ordusu koyabileceğimizi söyler."⁴⁴ Fodor ise, "yönelimselliliğin dünyadaki nesnelere ilişkin bir meseleden ibaret olduğunu ifade eder. Ardından da yönelimselliliğin,

⁴¹ Searle, a.g.e., s. 87.

⁴² Searle, a.g.e., s. 88-89.

⁴³ Uygur, Necmi; Kuram-Eylem Bağlamı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 55.

⁴⁴ Dennett, Daniel; Brainstorms, Bradford Books, 1978, s. 122-124.

sözcüklerin ve diğer sembollerin kafamızın içinde simgeleşmelerine neden olduğunu söyler.”⁴⁵

Searle’e göre, Dennett’in bu yaklaşımı bir işe yaramaz; çünkü bizi “küçük insan” yanılgısıyla karşı karşıya bırakır. “Giderek aptallaşan” küçük insanlar, kendi küçük insanlık görevlerini yerine getirmeye devam edeceklerse, hala yönelimliliğe sahip olmak zorunda kalacaklardır. Aynı şekilde Fodor’un cevabı da bir işe yaramaz; çünkü yönelimsellikte alakası olmayan nedensel ilişkiler, yönelimselliliği açıklamak için daima yetersiz kalacaktır. Yönelimsellik olmadan da insan nedensel ilişkilerde bulunabilir. Diyelim ki ancak ve ancak inekleri gördüğümde hapsiriyorum. Buna rağmen, ineklerin bende oluşturdukları ve hapsirme formundaki simgeleştirmelerim hiçbir yönelimsellik taşımaz; bu simgeler sırf hapsirmeden ibarettirler. Bu simgeler inekleri temsil etmez; çünkü hiçbir şeyi temsil etmezler.⁴⁶

Bir yönelim ya da bir arzu gibi tipik bir bilinç durumu, neden olduğu olayı temsil etmek suretiyle işler. Örneğin, su içmek isterim ve içerim. Burada sonuç yani su içme, sebep yani su içme arzusu tarafından bilinçli bir biçimde temsil edilir.⁴⁷ Bütün bilinçli durumlar yönelimsellik arz etmese ve her yönelimli durum bilinçli olmasa da, yine de aralarında bir ilişki söz konusudur.

Searle’e göre, hem bilinç hem de yönelimsellik biyolojik tarihimizin bir parçasıdır. Bilinci, biyolojik tarihimizin bir parçası olarak kabul eden Searle, biyolojik doğalcılığın, bilinç sorunlarını bilimsel açıdan çözmeye çalışan bir yaklaşım olmadığını özellikle vurgular. Ona göre, biyolojik doğalcılık beynin bilinçli zihni nasıl ortaya çıkardığını açıklamaz; sadece, beyinde gerçekleşen psikofiziksel ilişkiye dair yapılan açıklamada bulunması gereken biçimi tasvir eder. Bu biçimin biyolojik olarak adlandırılmasının nedeni de, bilincin temel varlığı için doğru açıklama düzeyinin biyolojik düzeyde olduğunu vurgulamaktır.⁴⁸

Biyolojik doğalcılık, bilinç ve yönelimsellik gibi zihinsel fenomenlerin; büyüme, sindirim, ya da fotosentez gibi biyolojik fenomenlerden biri olduğunu savunan görüştür. John Searle’e ait olan bu görüşün temelinde iki temel sav yatar:

“ 1. Ağrılardan, gıdıklanmalardan ve kaşınmalardan, kavranması en zor olan düşüncelere kadar, bütün zihinsel fenomenler beyindeki nörobiyolojik alt

⁴⁵ Fodor, Jerry; *Psychosemantics: The Problem of Meaning in the Philosophy of Mind*, Cambridge, Mass. MIT Press, 1987, s. 97.

⁴⁶ Searle, John, Roger; *Mind, Language and Society*, s. 90-91.

⁴⁷ Searle, a.g.e., s. 64.

⁴⁸ Searle, John, Roger; “Biological Naturalism”, Max Velmans ve Susan Schneider (Ed.), *The Blackwell Companion to Consciousness* içinde, MA: Blackwell Publishing, 2007, s. 325-334, s. 329.

mertebe süreçlerden kaynaklanırlar. 2. Zihinsel fenomenler beynin üst merteye özellikleridir.”⁴⁹

Dolayısıyla zihinsel fenomenler, alt mertebeden unsurların davranışı ile nedensel olarak açıklanabilmeleri anlamında tezahür eden fenomenlerdir. Biyolojik doğalcılığa göre, bilinç, sinir hücreleri gibi alt merteye ögesi davranışların ortaya çıkardığı bir şeydir.

Bu noktada önemli problemlerden biri, “bilincin niteliksel yönünün materyalizmi sıkıntıya soktuğu iddiasıdır. Buna bağlı olarak evrende şeylerin oluşumu konusunda birbirinden farklı iki durumun ortaya çıktığı gözlenmektedir. İlki herkes tarafından aynı şekilde gözlenebilen ve aynı şekilde tecrübe edilen fiziksel şeyler iken; diğeri ise bilince bağlı olarak cereyan eden *qualia* (algılanmış nitelikler-deneyimin öznel karakteri) ve sadece kişiler tarafından içsel olarak tecrübe edilen şeylerdir. Dolayısıyla bunlara bağlı olarak birbirinden farklı olan beyinler ile görmek, tatmak, acı çekmek gibi birbirinden farklı iki kategori ortaya çıkmaktadır.”⁵⁰

Searle'e göre, hepimiz içimizde öznel niteliksel bilinç durumlarına ve özümüzde inançlar, istekler, yönelimler ve algılar gibi yönelimli zihin durumlarına sahibiz. Hem bilinç hem de yönelimsellik beyinde alt düzey sinirsel hücrelerin işlemleri ile belirlenen biyolojik süreçlerdir, başka bir şeye indirgenemezler.⁵¹

Materyalizme karşı çıkan Searle'e göre, materyalistler, yönelimselliği ve bilinci doğallaştırmayı umarlar. Böylece zihinsel görüngüleri tabiileştirmekte ve bunları fiziksel görüngülere indirgemeyi amaçlamaktadır. Onlar bilincin gerçekliğini ve indirgenemezliğini teslim etmenin kişiyi bir şekilde kartezyenizme bağlayacağını düşünürler.⁵² Bu bilincin maddeye indirgenmesindeki güçlük materyalizm için en önemli problem olarak gözükmektedir.

Searle materyalizmin, düalizm ile olan farkını şu şekilde açıklar: “Düalizm dünyada, zihinsel ve fiziksel olmak üzere iki tür görüğe olduğunu söylüyor; materyalizm ise sadece birinin yani fiziksel görüngünün olduğunu söylüyor. Düalizm, gerçekliğin iki ayrı kategoride imkânsız bir çatallaşması ile son buluyor ve dolayısı ile zihinsel olanla fiziksel olan arasındaki ilişkiyi açıklamayı imkânsızlaştırıyor. Materyalizm ise indirgenemez, öznel, niteliksel duyarlılık ya da farkında olma durumlarının hiç birini kabul etmemektedir. Kısacası, düalizm problemi çözülmez kılıyor; materyalizm ise çalışılacak görüngünün ve dolayısı ile problemin varlığını inkâr ediyor.”⁵³

⁴⁹ Searle, John, Roger; a.g.m., s. 93.

⁵⁰ Graham, Philosophy of Mind, s. Second Edition, Massachusetts, USA, Blackwell Publishers, 1998, s. 202.

⁵¹ Searle, John, Roger; The Rediscovery of the Mind, s. xii.

⁵² Searle, a.g.e., s. 2.

⁵³ Searle, a.g.e., s. 47-48.

Searle'e göre, bir tarafta bilinci metafizik bir biçimde fiziksel olmayan bir görüngü olarak ele alan düalistler vardır. Diğer taraftan gerçek ve indirgenemez bir görüngü olarak bilincin varlığını reddeden ve aslında üçüncü şahıs bağlamında betimlenen maddi yada fiziksel süreçleri aşan ve bu süreçlerin üzerinde bilinç diye bir şeyin olmadığını öne süren materyalistler vardır. Searle'ün durduğu yer ikisi de değildir. Bilinç bir ve aynı anda tamamıyla hem maddi hem de indirgenemez şekilde zihinseldir.⁵⁴

Kısaca ifade edecek olursak Searle, dualizm ve materyalizmin nihai kertede, aslında aynı anlayışın iki farklı ifade biçimleri olduğunu savunur ve bu yaklaşımları eleştirir. Ona göre bilinci, tamamen beynin alt düzey etkinliklerine ve fiziksel bir yapıya indirgemek de, fizik ötesi bir görüngü olarak açıklamak da yanlıştır.

SONUÇ

Searle'e göre, bilinç, organizmanın sindirim ya da fotosentez kadar sıradan bir biyolojik ve dolayısı ile fiziksel özelliğidir. Ancak bilincin fiziksel ve biyolojik bir özellik olması, bilincin ontolojik olarak öznel bir zihinsel özellik olmasını engellemez. Searle'e göre, her bilinçli durum, diğer doğal görüngülerin sahip olmadığı önemli bir niteliğe yani öznelliğe sahiptir. Bu nedenle öznel, bilinci doğal dünyanın geri kalanından ayıran başlıca niteliğidir.

Bilinçli durumlar, beyindeki alt düzey nörobiyolojik süreçlerin neden olduğu fakat kendiliklerinde beynin daha yüksek düzeyli nitelikleridir. Searle'e göre, "bilinç, beyindeki sınırların davranışıyla fışkırıp ortaya çıkar, fakat bir kez ortaya çıktıktan sonra artık onun kendine ait bir hayatı vardır." Searle, bilincin ontolojik varlığının, onu ortaya çıkaran fiziksel yapıya hiçbir zaman indirgenemeyeceğini ve ona bakılarak açıklanamayacağını savunur. Bu yüzden, bilinci tamamen beynin alt düzey etkinliklerine indirgemek ya da sadece onu oluşturan öğelerin etkileşimleriyle açıklamak yanlış olacaktır.

Yönelimsellik ise, diğer varlıklara ve ilişki durumlarına yönelmiş olma, onlar hakkında olma onlara ait olma veya onları temsil edici olmaktan meydana gelen belli zihinsel durumların ve olayların özelliğidir. Yönelimli zihinsel durumlar bizim doğal biyolojik yaşam tarihimizin bir parçasıdır. Searle'e göre, hem bilinç hem de yönelimsellik beyinde alt düzey sinirsel hücrelerin işlemleri ile belirlenen biyolojik süreçlerdir ve de başka bir şeye indirgenemezler. Searle, bilinç ve yönelimselliği, sindirim ya da fotosentezle karşılaştırılabilir biyolojik fenomenler olarak görür.

⁵⁴ Searle, *Mind, Language and Society*, s. 72-73.

Searle'e göre, geleneksel anlayışın tersine, yönelimsellik, her zihin durumunun ya da bir olayının özelliği değildir. İnançlar, arzular, umutlar, korkular yönelimli zihin durumlarıdır; ama sinirlilik, sevinç, sıkıntı gibi zihin durumlarının yönelimli olmayan biçimleri de vardır. Eğer bir inancımız ya da arzumuz varsa size inandığınız ya da arzuladığınız şeyin ne olduğu sorulduğunda, herhangi bir şeye inanmadığınızı yalnızca bir inancımız olduğunu ya da herhangi bir şeyi arzulamadığınızı yalnızca bir arzunuz olduğunu söyleyemezsiniz. Yönelimsellik, bilinçlilik ile aynı şey değildir. Birçok bilinçli durum, yönelimli değildir. Ancak her bilinçdışı ve yönelimli olan durum en azından potansiyel olarak bilinçlidir.

Sonuç olarak bilinç ve yönelimselliğin açıklanmasında materyalizme ve düalizme karşı çıkan Searle, çözüm olarak biyolojik doğalcılık fikrini önermektedir. Biyolojik doğalcılık, bilinç ve yönelimsellik gibi zihinsel fenomenlerin, biyolojik fenomenler olduğunu savunan görüştür. Searle'e göre, hem bilinç hem de yönelimsellik biyolojik tarihin bir parçasıdır. Bu noktada, Searle'ün indirgemeci olmayan doğalcı bilinç yaklaşımının düalizm ve materyalizmin kavramsal sınırlarının üstesinden gelecek yeni bir çerçeve önerdiği söylenebilir. Searle, kendi biyolojik doğalcı yaklaşımı kabul edildiğinde, bilincin varlığı ve bilimsel dünya görüşü içindeki yerinin izahında düalizmin ve materyalizmin içine düştüğü aşmazların büyük oranda aşılacağını düşünür.

Son olarak bilinç sorunu hakkında şunu ifade etmek isterim ki, materyalist düşünürlerin önde gelen isimlerinden biri olan Francis Crick bile "bilinç öyle bir konu ki sorunun ne olduğu üzerinde bile ortak görüş yok" diyerek bilinç sorununun zorluğuna işaret etmektedir.⁵⁵ Bu bağlamda, mevcut felsefi ve bilimsel çalışmaların büyük bir kısmı bilincin öznelliğini dışlayan bir indirgeme metodunu benimserken, diğer kısmı da doğal sınırlar içinde kalarak bilinç ve bilinç durumlarının açıklanamayacağına ısrar etmektedir. Searle ise, bilinci, öznellik ve yönelimsellik gibi özellikleri nedeniyle ontolojik olarak indirgenemez görür ve hem bilinci hem de yönelimselliği biyolojik tarihin bir parçası olarak açıklar.

⁵⁵ Crick, Francis; Şaşırtan Varsayım, çev: Sabit Say, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2000, s. 4.

KAYNAKÇA

- Crick, Francis; Şaşırtan Varsayım, çev: Sabit Say, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2000.
- Dennett, Daniel; Brainstorms, Bradford Books, 1978.
- Graham, George; Philosophy of Mind, Second Edition, Massachusetts, USA, Blackwell Publishers, 1998.
- Fodor, Jerry; Psychosemantics: The Problem of Meaning in the Philosophy of Mind, Cambridge, Mass. Mit Press, 1987.
- Hofstadter, D., and D. C. Dennett, The Mind's, Newyork: Basic Books, 1981.
- Ladd, George, Trumbull; Psychology, Descriptive And Explanatory, Kesinger Publishing, 2007.
- Runes, Dagobert; Dictionary of Philosophy, USA, 1965.
- Searle, John Roger; Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind, New York, Cambridge University Press, 1983.
- Searle, John Roger; Minds, Brains and Science, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1984.
- Searle, John Roger; Minds, Language and Society, Philosophy in The Real World-Perseus Books Group, Newyork, in the United States of America, 1998.
- Searle, John Roger; Consciousness and Language, in The United States of America, Cambridge University Press, 2002.
- Searle, John Roger; The Rediscovery of the Mind, Cambridge, The MIT Press, 2002.
- Searle, John Roger; "Why I am Not a Property Dualist", Journal of Consciousness Studies, Vol.9, No.12, 2002.
- Searle, John Roger; Mind: A Brief Introduction, New York: Oxford University Press, 2004.
- Searle, John Roger; "Biological Naturalism", Max Velmans ve Susan Schneider (Ed.), The Blackwell Companion to Consciousness içinde, MA: Blackwell Publishing, 2007.
- Shaffer, Jeroma; Philosophy of Mind, Çev. T. Koç, İstanbul, İz Yayıncılık, 1992.
- Soykan, Ömer Naci; Felsefe ve Dil, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 1995.
- Uygur, Necmi; Kuram-Eylem Bağlamı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000.

